

УДК 339.137

НАГОРНЯК Г.С.^{1*}

^{1*}к.т.н., доцент кафедри “Управління інноваційною діяльністю та сферою послуг Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, e-mail: Galinka2005_08@ukr.net, ORCID ID 0000-0002-5446-2417

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЙОГО СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У статті розглянуто можливості впливу інтелектуального капіталу на соціально-економічний розвиток вітчизняних машинобудівних підприємств у контексті його створення та використання. Виявлено важливість впливу нематеріальних складових на діяльність підприємства, а також розглянуто становлення та розвиток поняття “інтелектуальний капітал”. Проаналізовано зв’язок поняття “інтелектуальний капітал” з традиційними категоріями, які використовуються для визначення нематеріальних чинників: нематеріальні активи, нематеріальні ресурси, інтелектуальна власність та показано їх спільні та відмінні риси. Визначення інтелектуального капіталу підприємства повинно надавати можливість його розгляду у динаміці через зміну його форм у процесі створення та використання, а також розкриватись не лише через сукупність складових, ресурсів і не через порядок його розрахунку, а через сукупність соціально-економічних відносин.

З урахуванням проведеного дослідження вітчизняних і закордонних наукових джерел, запропоновано власне, уточнене визначення поняття “інтелектуальний капітал”, під яким слід розуміти сукупність знань, інформаційних ресурсів, інтелектуальних активів, інформаційно-комунікаційних технологій, професійних й універсальних компетенцій, організаційної культури та мотивації персоналу, застосовуваних у процесі комплексного управління для генерації доданої вартості та забезпечення конкурентних переваг підприємства в умовах інноваційного розвитку соціально-економічної системи й ефективної адаптації до вимог цифрової економіки на основі принципів системного підходу.

Поділ інтелектуального капіталу на структурні компоненти, що містять усю сукупність елементів даної категорії, має принципове значення з погляду пошуку джерел його збільшення й оцінювання ефективності його використання. Виділення структурних елементів інтелектуального капіталу має вагоме значення не лише з теоретико-аналітичної, але й з практичної точок зору, дозволяючи вірогідно виявити об’єкт і суб’єкт управління, побудувати оптимальні організаційно-управлінські зв’язки між ними. У цілому можна стверджувати про те, що комплексна структура інтелектуального капіталу поєднує у своєму складі наступні основні елементи: людський, структурний (організаційний), соціальний, споживчий (клієнтський), управлінський та інноваційний капітал.

Ключові слова: інтелектуальний капітал; нематеріальні активи; інтелектуальна власність; нематеріальні ресурси; знання; створення; формування; використання; відтворення; капітал; інтелект, промисловість; машинобудування

Постановка проблеми

Наявні у країні ресурси дозволяють удосконалювати систему управління знаннями, активно використовувати інтелектуальні ресурси, нематеріальні активи підприємств для розвитку сучасних наукоємних галузей і технологій, реалізації заходів щодо імпортозаміщення, відновлення ефективної взаємодії науки й освіти, формуванню цілісної інноваційної політики держави по управлінні інтелектуальним капіталом у сучасних корпораціях, підприємствах і організаціях. Отож, вирішення практичних питань неможливо без розроблення теоретичних

основ управління інтелектуальним капіталом, його розвитку та управління в умовах становлення суспільства знань, вивчення соціальних проблем відтворення інтелектуального капіталу, дослідження нових, інтелектуальних явищ сучасної економіки та соціальної сфери, формування інноваційного виробництва в умовах сучасних підприємств, розроблення соціальних стратегій, моделей і технологій активізації розвитку людського потенціалу, що сприяють розвитку “спіралі знань”, що дозволяють підприємствам підніматися на нові рівні знання, стаючи джерелом високої продуктивності, інновацій і конкурентних переваг.

Таким чином, висока практична затребуваність і недостатня кількість наукових досліджень по проблемі актуалізують розроблення проблем управління інтелектуальним капіталом підприємства у сучасній Україні, визначення соціально-технологічних механізмів активізації людського потенціалу, дослідження інноваційних механізмів і соціальних моделей розвитку інтелектуального капіталу в українському машинобудівному підприємстві, аналіз і оцінюванні напрямків взаємодії у системі відносин машинобудівного підприємства з регіональним соціальним середовищем, що дозволяють не лише змінити економічну модель суспільства, але й реалізувати соціальну політику по вдосконалюванні якості життя українських громадян.

В умовах інноваційного розвитку сучасної економічної системі одним із ключових пріоритетів стає підвищення ефективності та пошук нових форм і методів управління інтелектуальною діяльністю індивідів, що забезпечує розвиток “розумового запасу” та перетворення інтелектуального капіталу у провідний ресурс суспільного розвитку. У зв'язку з цим, важливого значення набуває визначення поняття “інтелектуальний капітал”, виявлення його змістовних характеристик й основних функцій у контексті базових теорій менеджменту та сучасної практики управління соціально-економічними системами.

Розвиток інтелектуального капіталу виступає найважливішим вектором розвитку національної економіки. Саме інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства акумулює у собі нові знання й інноваційні технології, сприяє створенню інформаційних ресурсів, що динамічно розвиваються, виступає творчою основою суспільства, яке навчається, націленого на інноваційний розвиток, розширює можливості формування рухливої соціальної структури та мобільності населення, удосконалювання якості життя громадян.

Трансформація української економіки у нових інноваційних умовах відбувається еволюційно та різнонаправлено. З одного боку, істотним трендом залишається економічний і соціальний розвиток країни за рахунок сировинних джерел і накопичених раніше ресурсів, здійснюваний у межах систем управління, що склалися упродовж багатьох років. З іншого боку, прикладаються зусилля для трансформації та модернізації української економіки, її цифровізації й інноваційного розвитку, що дозволяють реалізувати великомасштабні національні проекти, спрямовані на фундаментальні економічні та соціальні перетворення суспільства, поліпшення його соціальної інфраструктури та якості життя громадян України. Ці зусилля утруднюються активним впливом на економіку

країни санкційної політики західних держав, що прагнуть загальмувати інноваційний розвиток України й ізолювати країну від загальносвітового цивілізаційного розвитку, а також певною непослідовністю в здійснюваних стратегічних перетвореннях провідних галузей промисловості й сільського господарства, допущеними помилками, пов'язаними з недооцінкою ролі людського капіталу в інноваційних перетвореннях суспільства.

Продовжують залишатися недостатніми рівень і масштаби фінансування охорони здоров'я, науки, освіти, і, як результат, знижуються якісні параметри кваліфікаційно-професійних характеристик трудових ресурсів, що призводить до недостатнього відтворення інтелектуального капіталу, створюючи серйозні побоювання у можливості втрати найважливішого джерела економічного прогресу.

Оскільки галузі промисловості мають ключове значення для економіки України, показники її функціонування виступають головним чинником соціального та економічного розвитку країни. Зокрема машинобудування є однією з базових галузей економіки України та стратегічно важливою галуззю, яка впливає на розвиток технологічного потенціалу і конкурентоспроможності економіки України в цілому. Рівень розвитку машинобудування є одним з основних факторів, що дозволяє забезпечити сталий розвиток української економіки, від його рівня та динаміки розвитку залежить розвиток країни. Тому дослідження сучасного стану машинобудівної галузі, ефективності діяльності підприємств машинобудування, виявлення актуальних проблем дозволить визначити інструменти для відновлення та подальшого сталого розвитку підприємств машинобудування, як однієї з ключових галузей національної економіки.

Історичний досвід розвитку української держави показує, що у країні є достатні ресурси для розвитку інтелектуального капіталу. До них належать: значний освітній й інтелектуальний кадровий потенціал, культурно-моральні основи, які склалися, що включають наявність ціннісних систем, ресурсів знань й інформації, професійних компетенцій, умінь, навичок і потреб працівників, наявність винахідливих і заповзятливих людей, що дозволяють забезпечувати здатність працівників до генерування знань і відтворення сучасних високоінтелектуальних технологій для створення найважливішого стратегічного ресурсу розвитку економіки – інтелектуального капіталу. Збереглися матеріально-технічна й науково-технологічна основи, що сприяють здійсненню наукових відкриттів та інноваційних перетворень, що забезпечують ефективність і конкурентоспроможність вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі опубліковано значну кількість досліджень, присвячених розгляду сутності, видів та розробленню нових парадигм управління нематеріальними складовими діяльності підприємств. Проблеми управління розвитком інтелектуального капіталу підприємства розглядали у своїх працях такі вітчизняні: О. Гончаренко, Д. Горовий, О. Грішнова, Т. Гринько, Д. Думей, М. Зверяков, О. Кендюхов, А. Ковальов, І. Кузнецова, О. Кузьмін, О. Лайко, Б. Лев, Л. Мельник, О. Собко, О. Хілуха, А. Чухно, О. Шкурупій та ін.

Дослідженню проблем підвищення ролі знань у всіх сферах людської діяльності та формування нової парадигми науково-технічного розвитку, пов'язаної зі становленням інноваційної економіки, присвячені роботи Д. Белла, П. Друкера, К. Гелбрейта, М. Кастельса, В. Крона, Р. Лейна, Ф. Махмупа, Р. Райха, С. Тоффлера, Р. Уільямса, Ф. Уебстера, Ю. Хабермаса, Н. Штера й ін.

Осмилення теоретичних і практичних проблем інтелектуального капіталу досить широко презентовано у працях західних учених. Сюди відносяться роботи таких учених, як С. Брукінг, Т. Бьюзен, Д. Белл, М. Меллоун, Г. Мінс, Д. Моррісон, Р. Нельсон, Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстрем, Дж. Тобін, Є. Тоффлер, Т. Стюарт, Д. Шнайдер, Л. Едвінссон.

Аналіз структурних компонентів інтелектуального капіталу, розроблення методів його оцінювання здійснювалася у роботах таких західних теоретиків, як М. Амстронг, С. Брукінг, К. Віг, М. Кене, Г. Крөг, М. Меллоун, І. Нонака, М. Полані, П. Салліван, Х. Такеуші, Д. Тис, Т. Фортьюн, К. Свейбі, Т. Стюарт, Л. Едвінссон.

Проблеми функціонування та розвитку промисловості України, зокрема машинобудівної галузі досліджували такі відомі українські вчені-економісти як: О. Амоша, В. Геєць, В. Дикань, Ю. Кіндзерський, І. Піддубний, Л. Довгань, О. Латишева, М. Рахман, А. Сохнич, О. Іртішева та ін. Однак, через відсутність стійкого положення та постійні зміни соціально-економічного середовища, та зважаючи на практичну важливість, питання впливу інтелектуального капіталу на соціально-економічний розвиток вітчизняних машинобудівних підприємств потребує подальшого дослідження.

Незважаючи на значний внесок учених у розроблення зазначених проблем, дана проблематика й по сьогоднішній час залишається маловивченою та дискусійною, спрямованою на переважне вивчення різнонаправлених аспектів явища, визначаючи неоднозначність і фрагментарність емпіричних досліджень проблеми управління інтелектуальним капіталом. Цілісний економічний аналіз проблем

формування й ефективного використання інтелектуального капіталу вітчизняних машинобудівних підприємств в умовах інноваційної економіки поки ще не проведений – не розроблена комплексна система управління процесами створення, інноваційного розвитку та використання інтелектуального капіталу у нових умовах функціонування національної та світової економіки.

Недостатньо дослідженими на сьогодні залишаються проблеми вивчення таких особливостей інтелектуального капіталу підприємства, як його формування, нарощення та використання, а також його здатність до самозростання безпосередньо у процесі споживання, що визначає важливість управління ефективністю відтворення. Потребує теоретичного розроблення механізм управління розвитком інтелектуального капіталу підприємства, необхідний для здійснення оцінювання рівня та резервів розвитку, а також обґрунтування відбору заходів щодо їх використання. Необхідність вирішення зазначених проблем зумовила актуальність обраної тематики статті, її мету та завдання.

Формулювання цілей статті

Постановка завдання полягає у розробленні теоретичних підходів до формування та розвитку концептуальних основ й ефективної системи управління інтелектуальним капіталом машинобудівного підприємства, що дозволяють визначити його стратегії, моделі та технології розвитку в умовах інноваційного зростання та трансформації української економіки.

Проаналізувати стан українського машинобудування, виявити основні тенденції та проблем промислового комплексу в сучасних умовах господарювання та надати рекомендації щодо їх вирішення, задля забезпечення сталого розвитку машинобудівних підприємств та підвищення рівню економічного потенціалу промисловості. Метою статті є аналіз стану українського машинобудування, виявлення основних тенденцій та проблем промислового комплексу в сучасних умовах та надання рекомендацій щодо їх вирішення, що націлені на забезпечення сталого розвитку машинобудівних підприємств та збільшення економічного потенціалу промисловості.

Питання промислового розвитку є одним з найважливіших для забезпечення позитивної динаміки стану української економіки. Проблема управління розвитком промисловості є складним соціально-економічним завданням, яке вимагає не тільки врахування конкретних умов функціонування, але й потребує розробки відповідних методів та інструментів управління.

Поки що в Україні не сформовано цілісну та узгоджену система поглядів на управління промисловим підприємством, що координувала та забезпечувала розвиток підприємства у поточному стані та стратегічній перспективі, мала здатність зберігати рівновагу та конкурентоспроможність, оперативно реагувати на дестабілізаційні фактори зовнішнього середовища й адаптуватися до них, використовуючи методи та підходи, що відповідають актуальним умовам світового розвитку та глобалізації

Виклад основного матеріалу

Аналіз розвитку провідних країн світу показує, що сьогодні відсутня єдина модель побудови економіки знань. Багатофункціональність змістовних основ даного суспільства, специфіка економічного розвитку, історичні, національні особливості приводять до навчання безлічі різноманітних економічних систем, у різних пропорціях, що поєднують відкритість суспільства, роль держави у соціальному регулюванні та ринкові механізми. Важливим напрямком управління інноваційною діяльністю стає підтримка безперервної еволюції та взаємозв'язки інноваційних систем, що дозволяють забезпечувати розширення меж саморозвитку та самоорганізації економіки, відкривати нові механізми, технології, методи та форми створення й впровадження інновацій, удосконалювати можливості управлінського впливу, надаючи йому нове трактування та стратегічну спрямованість. Разом з тим, розширення кордонів застосування інноваційних систем збільшують не лише невизначеність і ризик управлінських дій, але й забезпечують менеджменту багатоваріантність підходів в управлінні виробничою діяльністю за допомогою використання інформаційних потоків і нових знань.

Формування сучасної економіки, заснованої на знаннях, цифрових й інформаційних технологіях, припускає необхідність розвитку інтелектуального капіталу та його інтеграцію у загальну систему управління підприємствами. Тим самим забезпечується її максимізація цінності та життєздатності, оскільки саме інтелектуальний капітал як закономірний результат наукового та технологічного прогресу стає головним фактором, що визначає місце підприємства та самої держави у світовій економічній системі.

У наукових дослідженнях спочатку використовувався термін "людський капітал", який у середині 60-х років поступово замінюється категорією "інтелектуальний капітал", тобто первісний термін одержує нове трактування та значення. У науковий оборот поняття

інтелектуального капіталу вводиться Дж. Гелбрейтом, який визначає дану категорію як щось більше, ніж "чистий інтелект" людини. На його думку, інтелектуальний капітал виступає найважливішим фактором економічного розвитку та включає певну інтелектуальну діяльність, обумовлену чітко функціонуючою системою управління знаннями кожного працівника та керівництва компанії, при якій стратегію розвитку визначає не окрема особистість, а сукупність працівників [5].

Лейф Едвінсон, який упродовж багатьох років пропрацював у датській компанії Skandia, досить лаконічно визначав інтелектуальний капітал як "інформацію й знання, застосовувані для створення цінності" [24].

Одним з основоположників наукового обґрунтування категорії "інтелектуальний капітал" є Т. Стюарт, який розглядав інтелектуальний капітал, як сукупність знань і досвіду працівників організації, що дозволяють забезпечувати конкретні переваги для організації на ринку [29]. На думку вченого, сюди включаються: "...патенти, процеси, управлінські навички, технології, досвід й інформація про споживачів і постачальників. Об'єднані разом, ці знання становлять інтелектуальний капітал" [28].

З погляду автора, на основі проведеного аналізу закордонних і вітчизняних джерел, необхідно структурувати наукові пізнання у контексті зміни теоретичних підходів до визначення інтелектуального капіталу за допомогою формування власної системи періодизації, що включає в себе три основні етапи.

- перший етап. На першому етапі досліджень у 90-і рр. ХХ століття основна увага приділялася виявленню ролі інтелектуального капіталу як важливого джерела створення цінності компанії, формуванню змістовних характеристик з погляду його вартісного оцінювання, визначенню фінансових показників стану активів організацій, які не включалися в стандартні форми звітності, виділенню основних структурних елементів, які виявляють або можуть вплинути на вартість компанії. Відзначалося, що основною метою "розвитку теорії інтелектуального капіталу було зробити невидиме видимим. Місія виконана" [25];

- другий етап. На другому етапі (на початку 2000-х років) західні й українські вчені досліджували проблематику формування методичних підходів до визначення концептуальних положень і обґрунтуванню ролі інтелектуального капіталу як якісно нової форми капіталу й особливої економічної категорії, виявленню його системотворчих структурних компонентів і методів оцінювання.

Різнорізанні підходи до розуміння інтелектуального капіталу обумовлюються різними трактуваннями про сутність даного

феномену з позицій економіки, менеджменту, філософії, юриспруденції та соціології. Сутнісні характеристики інтелектуального капіталу включають його розгляд як капітал-ресурсу, капітал-потенціалу й капітал-результату, що виступають певними стадіями створення та використання капіталу. Розповсюдженою точкою зору є дослідження інтелектуального капіталу як діяльності або процесу у статичному стані, наявному на підприємстві у цей момент часу та

вираженому у вартісному оцінюванні. Підводячи підсумок вищевказаному можна стверджувати про те, що аналіз різноманітних підходів до поняття й змістовним компонента досліджуваної соціально-економічної категорії дозволив нам сформулювати порівняльну характеристику теоретичних підходів до визначення сутності й специфічних характеристик інтелектуального капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз теоретичних підходів до визначення сутності та специфічних характеристик інтелектуального капіталу

Джерело: (сформовано автором)

Напрямок досліджень	Складові інтелектуального капіталу	Спосіб вираження	Сутність капіталу
1	2	3	4
Визначення інтелектуального капіталу як сукупності нематеріальних активів	Нематеріальні активи	Конкурентні переваги	Потенціал
	Знання, навички й якості працівників, сукупність нематеріальних активів	Одержання доходів і конкурентних переваг	Потенціал
	Негрошові та нематеріальні ресурси	Цінності	Потенціал
Оцінювання інтелектуального капіталу через вартісні характеристики інтелектуальних активів	Індивідуальні й організаційні знання	Стратегічні активи	Результат
	Структуроване знання та здібності	Вартість	Результат
	Інтелектуальні активи	Вартість	Результат
Аналіз інтелектуального капіталу через систему економічних відносин в умовах забезпечення його стійкого та раціонального відтворення	Товари, послуги, дохід	Економічні інтереси суб'єктів	Відношення
	Інтелектуальна (креативна) діяльність	Економічні відносини	Відношення
Дослідження інтелектуального капіталу як структурного елемента людського капіталу	Людський капітал	Інвестиції в людину	Ресурс
	Знання, навички, нематеріальні активи	Розвиток інноваційної економіки	Потенціал
Характеристика інтелектуального капіталу через організаційно- управлінське оцінювання діяльності працівника	Якість робочої якості сукупного працівника	Трудова діяльність	Ресурс
Визначення інтелектуального капіталу як сукупності знань працівників, що забезпечують переваги перед конкурентами	Знання	Конкурентні переваги	Ресурс
	Інформація й знання	Виробничий процес	Ресурс
	Сума знань працівників працівника	Цінності	Ресурс
	Інтелектуальне багатство	Інтелектуальна й інноваційна продукція	Ресурс

Сучасні наукові підходи до визначення інтелектуального капіталу нерозривно пов'язані з інноваційним розвитком суспільства, базові характеристики якого були закладені ще у роботах Й. Шумпетера [21]. На його думку, економічний розвиток суспільства обумовлений інноваційними процесами, результатом яких є нові комбінації факторів і умов господарської діяльності, а роль організатора інновацій

покладається на підприємця. Загалом, усе різноманіття західних й українських концепцій інтелектуального капіталу показує його місце та роль у розвитку соціально-економічної системи, виявляє можливості, структуру, технології та механізми управління відтворенням інтелектуального капіталу, акцентує увагу управлінських структур на значимості людського

капіталу, заснованого на агрегованій сукупності накопиченого людського знання.

Представлений вище аналіз різних підходів до систематизації поняття “інтелектуальний капітал” у вітчизняній і закордонній науці показує, що незважаючи на наявність значного обсягу наукових досліджень по розглянутій тематиці, дотепер відсутнє єдине визначення інтелектуального капіталу, дана категорія також залишається однією з найбільш невизначених з погляду теорії менеджменту. На думку більшості учених, інтелектуальний капітал розглядається як важлива категорія мікроекономіки, нова форма капіталу, що існує в умовах ринкових відносин для створення конкретних інтелектуальних продуктів, послуг, що приносять дохід підприємству, а також забезпечують його конкурентоспроможність.

Як найважливіший ресурс економічного розвитку, інтелектуальний капітал відображає певні відносини між економічними суб'єктами у межах використання продуктів інтелектуальної діяльності, ґрунтується на вагомій ролі інтелекту, знань, компетенцій, умінь і навичок працівників, властивих їм якостей, що дозволяють здійснювати впровадження інноваційно-комунікаційних технологій, генерувати переваги інтелектуальної діяльності та використовувати продукти творчої праці. Разом з тим, найчастіше відбувається ототожнення поняття “інтелектуальний капітал” з близькими за значенням поняттями: “інтелектуальний потенціал”, “людський капітал”, “інтелектуальна власність”, “нематеріальні (невловимі) активи”. Інтелектуальний капітал відрізняється від інтелектуального потенціалу завдяки тому, що виступає як засіб досягнення мети, а інтелектуальний потенціал поєднує у собі певні можливості, які можуть бути використані для досягнення поставлених цілей і завдань. У цьому випадку можна говорити про відсутність будь-яких гарантій реалізації поставлених цілей і завдань у справжньому або доступному для огляду майбутньому.

Відмінності між інтелектуальним і людським капіталом полягають у структурному співвідношенні, наявності у складі інтелектуального капіталу клієнтського, організаційного й інших видів капіталів. Інтелектуальний і людський капітали відрізняються фізіологічними особливостями працівників, пов'язаних з їхнім здоров'ям. До інтелектуального капіталу відносяться показники здоров'я людини, що займається інтелектуальною діяльністю (здатність до розумових операцій, концентрації уваги, пам'яті), а людському капіталу відповідають показники загального стану здоров'я.

Також існують відмінності між інтелектуальним капіталом й інтелектуальною

власністю. Інтелектуальна власність є складовою частиною інтелектуального капіталу, оскільки сама людина, її здібності, навички, досвід входять до складу інтелектуального капіталу та результати інтелектуальної діяльності працівника підприємства можуть розподілятися між ним і підприємством у різних частках, причому власником цих результатів може бути винятково підприємство.

У питаннях співвідношення інтелектуального капіталу й нематеріальних (невловимих) активів також відсутня єдність думок. Існує точка зору, що нематеріальні активи є певною частиною інтелектуального капіталу у вигляді знань людей, їх творчості, інтелекту як носіїв розуму, результатів діяльності працівників, закріплених авторськими правами. Інша точка зору розглядає інтелектуальний капітал як елемент невлловимих активів, що існує у формі авторських прав, патентів на винаходи, торговельних марок, репутації та ділових відносин підприємства. Однак, у цьому випадку, відсутній облік інтелектуальних і ділових якостей працівників, які не можуть бути використані окремо від своїх носіїв.

Пропонуємо власне трактування терміну “інтелектуальний капітал” як економічної категорії, що включає в себе невід'ємну для будь-якого економічного суб'єкта відносно стійку систему взаємозалежних елементів, що існують у контексті його базової складової – сукупності знань, якими володіють працівники та саме підприємство. На підставі даної гіпотези й з врахуванням проведеного дослідження вітчизняних і закордонних наукових джерел, доцільним буде конкретизувати визначення поняття “інтелектуальний капітал підприємства”. Отож, на нашу думку, інтелектуальний капітал підприємства є сукупністю знань, інформаційних ресурсів, інтелектуальних активів, інформаційно-комунікаційних технологій, професійних й універсальних компетенцій, організаційної культури та мотивації персоналу, застосовуваних у процесі комплексного управління для генерації доданої вартості й забезпечення конкурентних переваг підприємства в умовах інноваційного розвитку соціально-економічної системи й ефективної адаптації до вимог цифрової економіки на основі принципів системного підходу.

Представлене визначення інтелектуального капіталу підприємства має на увазі наявність сукупності його системотворчих компонентів, взаємозалежних таким чином, що виникає певний синергетичний ефект у результаті їх стійкої взаємодії. Слід підкреслити, що представлене нами визначення містить у собі не лише економічну, але й управлінську спрямованість, що дозволяє аналізувати інтелектуальний капітал у взаємозв'язку з ключовими постулатами,

принципами та категоріями теорії менеджменту, визначати його управлінський вплив на функціонування та стратегічний розвиток будь якої соціально-економічної системи, формувати нові напрямки науково-прикладних досліджень даної економічної категорії.

Інтелектуальний капітал є включений у загальну систему економічних відносин, взаємозалежний з іншими видами капіталу, має як загальні, так і специфічними властивості. До загальних властивостей інтелектуального капіталу, схожих з іншими видами капіталу, відносяться наступні позиції:

- є важливим і системоутворюючим фактором виробництва, що забезпечує одержання прибутку;
- забезпечує багаторазове та необмежене застосування професійно підготовленими працівниками;
- формується та використовується для виробництва товарів і послуг як результат вкладень фінансових, організаційних, матеріальних ресурсів, знань, кваліфікації працівників;
- характеризується наявністю мети, завдань, загальної стратегії, на досягнення яких спрямоване його функціонування;
- приносить своєму власникові дохід, прибуток;
- має об'єктивний характер, відрізняється неупередженістю, неупередженістю існування як окремого об'єкта;
- володіє селективністю й упорядкованістю у проходженні етапів свого розвитку від виникнення та зростання, до знецінювання та старіння;
- потребує значних витрат на свою підтримку та розвиток, оскільки зазнає зношування.

Водночас, інтелектуальний капітал суттєво відрізняється від інших видів капіталів наявністю специфічних рис і характерних рис. До них слід віднести:

- виступає, як творчий компонент розумової праці працівників;
- обов'язковою є наявність у продуктах інтелектуальної діяльності інноваційних компонентів, що забезпечують новизну, оригінальність, промислово застосовність й ефективність;
- інвестування коштів в інтелектуальний капітал обумовлене історичним коріннями, етнічними, конфесіональними, національними традиціями та культурними особливостями;
- акумуляція значного потенціалу знань, умінь, навичок і практичного досвіду

багатьох поколінь людей;

- забезпечення синергетичного ефекту взаємодії структурних елементів інтелектуального капіталу;
- необхідність значних фінансових вкладень, забезпечення прав юридичних і фізичних осіб на результати інтелектуальної діяльності;
- включає високий ступінь невизначеності та ризику, і, разом з тим, можливість одержання значного прибутку;
- відрізняється складністю кількісного виміру результатів інтелектуальної діяльності;
- націленість у майбутнє, невичерпність, універсальність продуктів інтелектуальної діяльності і їх органічний зв'язок з усіма галузями виробництва;
- неможливість використання капіталу у власності підприємства у повному обсязі, оскільки інтелектуальним капіталом володіють не лише власники підприємства, але й наймані робітники;
- активний вплив на соціальні процеси, комплексний характер оцінювання з наукових, соціальних, моральних, культурних позицій;
- зв'язок з безпосереднім залученням наукових розроблень і досліджень до складу продуктивних сил суспільства, забезпечення кругообігу знань у вигляді інформації у замкненому циклі.

Вивчаючи формування людського капіталу підприємства як найбільш впливового складника у структурі інтелектуального капіталу слід виокремити наступні елементи організаційного, психологічного, фізіологічного впливу на людський капітал працівників, результатом якого є підвищення професійної, інтелектуальної віддачі.

Структурний (організаційний) капітал – система відносин, управлінських і технологічних процесів, форм, процедур і структур, що виникають на підприємстві з приводу створення, розподілу та споживання. Згідно Л. Едвінсона, “організаційний капітал – це те, що залишається в компанії, коли працівники ввечері розходяться по будинках”. Сюди входить певна сукупність накопичених знань, що функціонують у бізнес-структурах, управлінських систем, механізмів і технологій, створених самою організацією і її постачальниками, що вносять свій внесок у створення відповідних базових цінностей [9].

Існують різні підходи до розуміння змістовних компонентів організаційного капіталу. На думку Й. Рууса, С. Пайка, Л. Фернстрема, сюди входять: бренди, торговельні знаки, сервісні пропозиції, продуктові концепції, патенти й інша

інтелектуальна власність, а також організаційна структура компанії, бізнес-процеси, бізнес-системи, бізнес-структури, інформація на паперових носіях, інформація у базах даних, програмне забезпечення, організаційна культура [16]. Л. Едвінссон включає в організаційний капітал інноваційний і процесний компоненти. Інноваційний капітал представляє собою інноваційні розроблення та наукові дослідження як частину інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів. Процесний капітал складається з інфраструктури компанії (ієрархія рівнів управління, бізнес-процеси тощо) [9].

Узагальнюючи представлені точки зору, слід виділити наступні класифікаційні компоненти структурного (організаційного) капіталу: організаційну структуру компанії, технології управління та виробництва; технологічну інфраструктуру; бізнес-процеси; наявність ділових партнерів, гнучкої й ефективної ділової мережі; інтелектуальну власність і бази даних; резерви по новій продукції; технічне та програмне забезпечення; інформаційні мережі та системи; контракти на постачання; збут і рекламу. Організаційний капітал є власністю компанії та вимагає постійного інвестування з урахуванням інноваційних змін, що відбуваються на ринку. В умовах розвитку суспільства знань даний вид капіталу досить швидко втрачає свою цінність, якщо його елементи не матеріалізовані у продуктах або вчасно не одержали авторські права. Тому необхідні значні інвестиції в організацію дослідницької діяльності, а також постійне вдосконалювання корпоративної культури, що дозволяє розбудовувати ціннісно-нормативні атрибути, мотиваційні механізми та соціальні комунікації, що створюють унікальну особу організації та її ділову репутацію. Для успішного функціонування організації необхідно мати досить гнучку організаційну структуру компанії, здійснювати масштабну науково-дослідну діяльність, активно використовувати сучасні технології управління та мотивації персоналу, здійснювати процеси інформатизації та комп'ютеризації виробничих процесів.

Соціальний капітал представляє собою певну систему соціальних комунікацій, ціннісно-орієнтованих норм і відносин, які управляють взаємодіями людей і забезпечують економічний і соціальний розвиток організації. Сучасне розуміння соціального капіталу, що ствердився у соціальних науках, ґрунтується на поглядах П. Бурдьє, що вважає, що соціальний капітал виступає, як "сукупність реальних або потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею більш-менш скоординованих відносин взаємного знайомства й визнання – іншими словами, зі членством у групі", які формуються зобов'язаннями, тобто зв'язками та відносинами.

П. Бурдьє досліджував різні форми капіталу та стверджував, що економічний, культурний, соціальний і символічний капітали мають здатність до інтегрування. Причому, соціальний капітал, на його думку, включає зв'язки, необхідні для максимального використання економічного та культурного капіталів, забезпечуючи працівникам доступ до економічних ресурсів [4].

Дж. Коулман розумів соціальний капітал, як індивідуальний ресурс особистості для досягнення нею особистих і колективних цілей, виходячи з максимізації користі [23]. Формування й розвиток соціального капіталу дозволяє досягати певної мети та встановлювати міжособистісні відносини, вигідні для різних учасників управлінських відносин. Дж. Коулман вважав, що соціальний капітал представляє собою потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги людей, які цілеспрямовано його формують для виконання своїх зобов'язань [11].

Аналогічних поглядів дотримувався Р. Патнем, який досліджував соціальний капітал у контексті аналізу інститутів, політичного та соціального нормотворення на їхній основі, що й вважає його головним джерелом ефективного управління й економіки, показником співробітництва [26]. На думку вченого, соціальний капітал формується у різних соціальних організаціях суспільства, які забезпечують координацію та кооперацію життєдіяльності суспільства, успішне функціонування та взаємодію людей [26].

На думку Ф. Фукуями, соціальний капітал визначається, як здатність людей створювати спільну колективну спільність для досягнення єдиної мети. Таке об'єднання та загальна солідарність можливі лише при наявності поділу усіма членами колективу соціальних норм і цінностей, а також готовності працівників підкоряти свої особисті інтереси інтересам колективу. У результаті у групі формується довіра як очікування передбачуваності чесних дій кожного працівника відповідно до потреб навколишніх і загальноприйнятих норм поведінки Фукуяма [19].

У цілому, соціальний капітал як певний ресурс забезпечується взаємодією працівників, інтегрованих у систему соціальних відносин. Його основною відмінністю від інших форм капіталу є "втілення" не в суб'єктах або об'єктах, а в соціальних зв'язках і відносинах суб'єктів діяльності, право власності якого не можна придбати або передати іншій особі. Створення та розвиток соціального капіталу пов'язані з обміном знаннями, які передаються суспільством через процес утвору й соціалізації особистості. Основними компонентами соціального капіталу є: соціальні зв'язки та взаємини співробітників, рівень та якість їх освіти, соціальне визнання, поділювані людьми моральні звичаї, традиції,

цінності та соціальні норми, соціальні мережі та мережні конфігурації, соціальна взаємодія та накопичена довіра як основні елементи системи соціального капіталу.

Соціальний капітал як комплексне явище містить у собі різні форми та види. Виділяються наступні відносно самостійні форми соціального капіталу:

- структурний капітал, що включає в себе мережі, асоціації, інститути, а також правила та регламенти, які регулюють їхнє функціонування;

- когнітивний капітал, що витікає з відносин, норм, поведінки, поділених цінностей і довіри [3].

Враховуючи його функціонування усередині та ззовні організаційних рівнів доцільно поділяти соціальний капітал на мікрорівні (домашні господарства, підприємства малого та середнього бізнесу, невеликий населений пункт або мікрорайон міста), мезорівні (великі бізнес-структури, організації (об'єднання, регіони) і макрорівні (держава та її соціальні інститути, державні об'єднання). В умовах розширення управлінської взаємодії, поширення соціальних мереж, набуває особливого значення розвиток системи соціальних комунікацій, закладених в основі соціального капіталу, формування позитивних особистих відносин між працівниками, а також забезпечення безконфліктної взаємодії у виробничих колективах й організаційних структурах, що сприяє ефективному економічному та соціальному розвитку суспільства.

Споживчий (клієнтський) капітал – це сукупність стійких зв'язків і відносин з постачальниками, інвесторами, клієнтами та споживачами, що забезпечують підприємству стійкий рівень прибутку. Теорія клієнтського капіталу отримує свій розвиток у другій половині ХХ століття у межах концепції інтелектуального капіталу. Її розвиток пов'язаний зі зростанням конкуренції за клієнтів в умовах глобалізації світової економіки, посиленням міжнародної конкуренції та міждержавної інтеграції економічних систем. У науковий обіг це поняття було введено Х. Сент-Онжем у роботі “Організація управління”, де він розглядав клієнтський капітал, як частину інтелектуального капіталу поряд зі структурним і людським капіталом [27].

В умовах формування економіки знань і розвитку інформаційних технологій з'явилася CRM-концепція як теорія управління взаєминами з клієнтами. У межах даної концепції С. Пейн розглядає клієнтський капітал, як додаткову цінність, яку отримує компанія у результаті пропозиції клієнтам вигідних умов співробітництва та формування на цій основі

довгострокових взаємин з ними [13]. У цілому, на думку вчених, споживчий (клієнтський) капітал виступає, як важливий нематеріальний актив компанії, що забезпечує їй одержання доданої вартості та стійку конкурентну перевагу на ринку. Він є невлотимим активом, який не має фізичної субстанції. Разом з тим, цей капітал наділяє власника правами та привілеями, генерує доходи для власника. Тому, на сьогодні багато фірм й організацій розглядають клієнтський капітал у числі пріоритетних, включають його в базові стратегії власного розвитку, забезпечуючи собі економічний успіх і прибуток. Про рівень його розвитку й ефективності діяльності компанії свідчать такі показники, як частка підприємства на ринку, відношення портфелю замовлень до розміру виручки, рекламні видатки, “марочна” націнка на товари фірми, рівень повторних покупок, задоволеність клієнтів тощо. По своїй природі даний капітал утворюється у результаті формування позитивного відношення клієнтів стосовно фірми і її продукції. Розмір і масштаби клієнтського капіталу, нарощування та капіталізація активів залежать від чисельності, платоспроможності та лояльності клієнтів, інвесторів і постачальників. Його основними структурними елементами виступають: комунікації персоналу організації з клієнтами, постачальниками та споживачами, контракти, угоди, репутація компанії, бренд, товарні знаки, канали розподілу продукції, портфель замовлень, відносини з клієнтами.

Управлінський капітал – це здатності керівників компанії організувати спільну роботу працівників, що забезпечують ефективність функціонування й економічний розвиток компанії. Поняття управлінського капіталу як особливої форми інтелектуального капіталу одержало свій розвиток у роботах Т. Стюарта [29], Р. Свейбі [30], Л. Едвіссона [9], А. Холу [20] й інших учених, що вважають, що людський, організаційний, соціальний та інші види інтелектуального капіталу функціонують через діяльність менеджменту компанії, виявляють на нього визначальний вплив. На думку вчених, управлінський капітал виступає, як сукупність управлінських здібностей, знань, умінь, досвіду управлінських рішень людини, що дають можливість одержувати дохід компанії.

Питання системи управління вимагають постійного дослідження й удосконалювання. Творчий потенціал й інноваційний розвиток залежать від вірно обраної філософії та стратегії управління підприємством, які при некваліфікованому підході можуть перетворитися у дестабілізуючий фактор, а при правильно організованій системі управління – виявити себе на повну силу. У ринковій економіці без організованого та методичного застосування на підприємстві знань й інформації неможливо

представити розвиток організаційної структури виробництва, яка б відповідала сучасним і перспективним вимогам. Ефективному формуванню та прояву управлінського капіталу на рівні організації сприяють: моральні цінності та моральні норми, що існують у даному суспільстві, система мотивації, що спонукує людей розкривати свій творчий потенціал, інноваційні підходи до реформування життєвого простору людей, конкуренція людських талантів.

Методичний інструментарій для прийняття управлінських рішень у галузі розроблення та застосування інновацій на підприємствах вітчизняного машинобудівного комплексу представлений у табл. 2.

У цілому слід констатувати, що діяльність підприємства із прийняття рішень щодо управління інноваційним розвитком підприємства носить творчий характер. Вона націлена на забезпечення високої якості продукції, що випускається, і формування конкурентних переваг, що забезпечують стійке функціонування господарюючого суб'єкта у довгостроковій перспективі. Специфіка прийняття управлінських рішень у галузі інформаційного забезпечення припускає аналіз середовища, у межах якого ухвалюються дані рішення.

Таблиця 2

Методи прийняття управлінських рішень на різних етапах розроблення та впровадження інновацій на машинобудівних підприємствах

Джерело: (складено автором)

№ п/п	Етап розроблення інновації	Методи прийняття інноваційних рішень
1.	Генерування й ідентифікація творчих ідей	- “мозковий штурм”; - застосування асоціацій і аналогій; - морфологічний аналіз; - використання “матриць відкриття”; - синектика
2.	Розроблення та вибір конкретної ідеї	- аналіз ситуації - моделювання; - оцінка альтернатив по ряду критеріїв; - експертна оцінка альтернативних варіантів
3.	Оцінка ефективності і якості інновацій	- економічний аналіз; - аналіз ефективності капіталовкладень, нової техніки та технологій
4.	Розроблення інновацій	- формування інноваційних програм; - проведення випробувань інновацій; - проектування нової техніки та технологій
5.	Впровадження інновацій	- організація виробництва нової техніки; - аналіз рентабельності, задоволення попиту споживачів; - моделювання (теорії ігор, черг, масового обслуговування, лінійного програмування)

У сучасних умовах найважливішою рисою професіоналізму керівників стає конфліктологічна компетентність, що дозволяє точно розбиратися у дійсних причинах і рушійних силах конфліктного протистояння, особистісних особливостях конфліктуючих сторін, їх емоційних станах, планованих стратегіях конфліктної діяльності та можливих приймань впливу. Компетентність керівника у галузі конфліктології сприяє успішному управлінню та вирішенню конфліктів, виступаючи в якості “третейського судді”, надання впливу на учасників конфлікту, зниженню рівня конфлікту й, таким чином, удосконалюванню результативності діяльності організації.

Інноваційний капітал – це сукупність ресурсів підприємства провадити наукомістку продукцію та взаємодоповнювані послуги у процесі створення та монетизації нового знання (інновацій), що відповідає вимогам світового ринку. Інноваційний капітал забезпечує ефективність і конкурентні переваги підприємства за рахунок потенціалу генерування нової вартості. Ефект від застосування інноваційного капіталу у вигляді прибутку може виникати різнонаправлено. Він може проявлятися відразу у вигляді підвищення ефективності виробництва та зростання прибутковості, бути відкладеним через помилки у системі управління або неготовності до її практичного застосування, мати негативні наслідки при негативному

відношенні персоналу до даної інновації або відповідної до діяльності конкурентів. Крім цього, придбання інновації може мати навмисний характер для збереження технологічної переваги й обмеження допуску до нових технологій та інновацій конкурентів. Науково обґрунтована та правильно обрана стратегія розвитку інноваційного капіталу не лише сприяє успішному функціонуванню організації, але й дозволяє задовольняти потреби людини в оплачуваній роботі, забезпечувати її освіту, навчання та перепідготовку, здійснювати вибір професії та місце роботи, розбудовувати трудову мотивацію, зацікавленість у високоефективній праці та можливість такої праці, заснованої на професійній кваліфікації та працездатності.

Інноваційний потенціал підприємств машинобудівної промисловості можна ефективно реалізований за умови відповідного кадрового забезпечення потреб галузі. Процес управління інноваціями може стосуватися матеріалів і комплектуючих, технологій, виробничого апарату, працівників, системи управління, організаційної структури або випуску готової продукції. Специфіка управління інноваціями зв'язана зі слабкою можливістю формалізації даного процесу, що обумовлено творчим характером даного виду діяльності в умовах підвищення формалізації управлінських процедур і структур. Суб'єктами управління в інноваційному менеджменті виступають ті особи, які ухвалюють рішення відносно здійснення інноваційної діяльності, тобто вище керівництво та менеджмент комплексних груп, створюваних для вирішення конкретних завдань по реалізації інновацій.

Характерними рішеннями у процесі здійснення інноваційної діяльності є наступні:

- розроблення програм і планів реалізації інноваційної діяльності;
- здійснення моніторингу за розробленням та наступним впровадженням інновацій;
- аналіз проєктів інновацій відповідно до проведеної інноваційної політики;
- координація інноваційної діяльності у структурних підрозділах підприємства;
- забезпечення матеріальними та фінансовими ресурсами, а також кваліфікованим персоналом;
- створення цільових робочих груп для комплексного вирішення проблем розроблення та впровадження інновацій.

Відмінні риси рішень по управлінні інноваціями полягають у:

- забезпеченні розвитку інтелектуального потенціалу працівників, підвищенню наукоємності виробничої діяльності;
- складності їх уніфікації та стандартизації,

що обумовлено відсутністю стандартних вирішень проблем, пов'язаних з інноваційною діяльністю;

- спрямованості на поліпшення якості та розвиток асортиментів товарів і послуг, що задовольняють зростаючі потреби споживачів;
- необхідності обліку виникнення ризикових ситуацій;
- сильному впливі на ефективність функціонування підприємства;
- порушенні рівноважного стану та наростанні економічної динаміки;
- тому, що вони ухвалюються вищим керівництвом підприємства;
- частому виникненні опору з боку працівників;
- тому, що обумовлюють зростання витрат ресурсів;
- у необхідності практичного застосування досягнень НТП.

Перешкодою для здійснення інноваційної діяльності у машинобудуванні України є недостатня реалізація потенціалу спільного виробництва товарів з іноземними партнерами. Налагодження спільного виробництва нових інноваційних товарів, що користуватимуться попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках, дасть змогу не лише підвищити прибутковість, але й отримати нові технології або ноу-хау, що позитивно впливатиме на розширення інноваційного потенціалу підприємств. Вдалі приклади успішної реалізації потенціалу спільного виробництва у машинобудівній промисловості України переважно сконцентровані в автомобілебудуванні – організація виробництва автомобілів компаній GM, Skoda, Renault, Hyundai, Chery, Mahindra & Mahindra Limited, Volkswagen Group та ін.

Доводячи необхідність інтеграції основних видів інтелектуального капіталу, зауважимо, що у сучасному розумінні конкуренції та конкурентоспроможності, багато дослідників доходять висновку про те, що переваги у матеріальних аспектах виробництва вже не настільки цінні, як 20-30 років тому. Пріоритет здобувають переваги у нематеріальних аспектах виробництва (уміння, досвід, знання та здібності, нововведення, інформаційні системи, бази даних, розуміння ринку, збут). У стратегічному відношенні також необхідно вдосконалювати ряд обраних напрямків діяльності, які опираються на одну із центральних компетенцій підприємства, піклуватися їхніми перешкодами для появи нових конкурентів і, крім того, будувати партнерські відносини з постачальниками зовнішніх послуг і комплектуючих.

Разом з тим, слід підкреслити, що в основній частині вітчизняних машинобудівних підприємств діяльність фокусується на одному виді інтелектуального капіталу. Ряд підприємств акцентує увагу на людському капіталі, навчанні, тренінгах, системах мотивації та службовому просуванні. Людський капітал, а не продукти або матеріальні ресурси є основним активом машинобудівного підприємства. Для інноваційного розвитку бізнес-структурі необхідно ретельно проаналізувати свої кадрові потреби й оцінити творчі можливості своїх працівників на предмет відповідності організаційним цілям; необхідно ввести в дію адекватну систему оцінювання продуктивності, впровадити систему винагороди, щоб стимулювати та підвищити інноваційну активність працівників. Нарешті, необхідно знайти оптимальну відповідність між довгостроковими кар'єрними цілями кожного працівника та стратегічними цілями підприємства у цілому. Інші ж підприємства вбачають пріоритет у маркетингу, дистрибуції, оволодінні частками ринку. Стрижнем діяльності третіх є формування корпоративних систем управління, що опираються на використання передових інформаційних технологій. Лише деякі комплексно концентруються на всіх компонентах інтелектуального капіталу. Але при цьому успіху домагаються саме дані підприємства.

Сьогодні існує хронічна нестача кадрів, відсутність зміни поколінь, погіршення вікової структури працівників галузі. Специфікою машинобудівної промисловості є широке використання різних технологічних процесів, управління якими вимагає глибоких знань різних видів науково-технічної діяльності. Натомість у машинобудівній промисловості, починаючи з 1990 р. і по сьогодні середньооблікова кількість найманих працівників суттєво скоротилась. Середній вік працюючих на багатьох машинобудівних підприємствах перевищує 55 років. Тенденція продовжується і зараз.

Суб'єкти вітчизняного машинобудівного комплексу, що працюють у великому бізнесі, здатні забезпечити випуск високотехнологічної продукції, використовуючи перевагу співпраці з малими (середніми) підприємствами на різних етапах виробничого циклу машинобудівної продукції. При цьому реалізація різних методів інтеграційної взаємодії між ними повинна передбачати можливість поєднання інноваційних рішень у виробничих процесах та імпорт конкурентоспроможних груп товарів, наприклад: транспортних засобів, інженерної техніки та споживчої електроніки, електричних елементів тощо. У машинобудівній промисловості досягнення пріоритетів у розвитку виробничих галузей шляхом використання інтелектуального капіталу можливе через залучення державних

фінансових ресурсів малими підприємствами на наукові та науково-технічні цілі, що дасть змогу: по-перше, використати державні кошти, призначені для підтримки розвитку підприємництва; по-друге, реалізувати регіональні програми розвитку, використовуючи кошти місцевих бюджетів і трансферти; по-третє, випускати високотехнологічну продукцію. Головною метою підвищення якості управління інтелектуальним капіталом машинобудівного підприємства є досягнення максимального результату від його використання при оптимізації витрат на створення інтелектуального капіталу для формування конкурентних переваг і підвищення капіталізації господарюючого суб'єкта.

Висновки

Інтеграція всіх видів інтелектуального капіталу виробничо-комерційного підприємства галузі машинобудування в Україні є ключовим чинником розвитку її конкурентних переваг. Це пояснюється тим, що частка інтелектуальних послуг й інших нематеріальних компонентів у структурі собівартості товарів зростає. Крім того, у структурі активів виробничо-комерційного підприємства нематеріальна складова останнім часом зайняла головне місце. Саме інтеграція та взаємодія різних видів інтелектуального капіталу приводить до прискореного розвитку та зростання конкурентних переваг підприємства. Розглянуто основні можливі види такої взаємодії. Взаємовплив людського капіталу та капіталу відносин припускає співробітництво зі споживачами, що дозволяє поповнити запас знань, навичок і вмінь працівників підприємства. Даний процес може здійснюватися різним чином, наприклад, за допомогою прямої взаємодії з покупцями. У зв'язку з цим на різних підприємствах виникає необхідність збільшення кількості працівників, які безпосередньо взаємодіють із замовниками. Будь які можливості зворотного зв'язку, проведення соціологічних досліджень або директ-маркетинг, також необхідно реалізовувати з метою вдосконалювання кваліфікації працівників, а також їх готовності задовольняти нові запити покупців.

Різноманітні підходи до розуміння інтелектуального капіталу обумовлюються різними трактуваннями сутності даного феномену з позицій економіки, менеджменту, філософії, юриспруденції та соціології. Сутнісні характеристики інтелектуального капіталу включають його вивчення, як капітал-ресурсу, капітал-потенціалу та капітал-результату, що виступають певними стадіями створення та використання капіталу.

Відтворення інтелектуального потенціалу здійснюється різними соціальними інститутами, що забезпечують ефективний розвиток людських здібностей як концентрованого вираження знань, умінь, навичок, компетенцій і рівня мотивації особистості. Цей процес здійснюється за рахунок створення та використання сучасних технологій

розвитку творчих здібностей особистості, організації безперервної системи навчання, удосконалювання інфраструктури у галузі інформації та нових технологій тощо.

NAHORNIAK H.S.^{1*}

^{1*} Associate Professor of Department of Innovation Management and Services Ternopil Ivan Puluj's National Technical University, e-mail Galinka2005_08@ukr.net, ORCID ID 0000-0002-5446-2417

STUDY OF THE INFLUENCE OF INTELLECTUAL CAPITAL ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN RONTEK ITS CREATION AND USE

The purpose. The article considers the possibilities of the influence of intellectual capital on the socio-economic development of domestic machine-building enterprises in the context of its creation and use. The importance of the impact of intangible components on the activities of the enterprise is revealed, as well as the formation and development of the concept of "intellectual capital" is considered. The connection of the concept of "intellectual capital" with the traditional categories used to determine intangible factors: intangible assets, intangible resources, intellectual property and shows their common and distinctive features. **Methods.** A systematic approach to the analysis of intellectual capital, which is understood as the most important component of the formation of an innovative economy in modern Ukraine. The implementation of the tasks was facilitated by the following methods: historical-logical approach, which makes it possible to analyze the theory of intellectual capital in its evolution; structural and functional analysis, which allow us to consider the functioning of the economic and social spheres of the country as a coordinated interaction of elements that constitute a complex structure of certain functions within a holistic social organism; general scientific methods (system and complex analysis, differentiation and integration), etc. **The Results.** Proposed its own, refined definition of "intellectual capital", which should be understood as a set of knowledge, information resources, intellectual assets, information and communication technologies, professional and universal competencies, organizational culture and staff motivation used in integrated management to generate added value and ensuring the competitive advantages of the enterprise in terms of innovative development of the socio-economic system and effective adaptation to the requirements of the digital economy based on the principles of a systems approach. Scientific novelty. High practical demand and insufficient research on the problem actualize the development of problems of intellectual capital management in modern Ukraine, the definition of socio-technological mechanisms of human potential, research of innovative mechanisms and social models of intellectual capital in Ukrainian engineering, analysis and evaluation of cooperation in system of relations of the machine-building enterprise with the regional social environment, which allow not only to change the economic model of society, but also to implement a social policy to improve the quality of life of Ukrainian citizens. **The practical significance.** The integration of all types of intellectual capital of a production and commercial enterprise in the field of mechanical engineering in Ukraine is a key factor in the development of its competitive advantages. This is due to the fact that the share of intellectual services and other intangible components in the cost structure of goods is growing. In addition, in the structure of assets of production-commercial-enterprise intangible component has recently taken the main place. It is the integration and interaction of different types of intellectual capital leads to the accelerated development and growth of competitive advantages of the enterprise. The main possible types of such interaction are considered.

REFERENCES

1. Human Development Report 2019. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century (2019) United Nations Development Programme. (Accessed 01 July 2020). URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>. [in USA]
2. Amosha O. I., Vyshnevs'kyy V. P., Zbarazs'ka L. O. Kontseptual'ni oriyentiry promyslovoyi polityky Ukrainy (na seredn'ostrokovu perspektyvu). *Ekonomyka promyslovosti*. 2008. № 43. Rezhym dostupu do statii: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2008_43/st_43_01.pdf.
3. Amosha O. I., Vyshnevs'kyy V. P., Zbarazs'ka L. O. Promyshlennaya polytyka Ukrainy: kontseptual'ne oriyentiry na srednesrochnuyu perspektyvu. *Ekonomyka Ukrainy*. 2009. №12. S. 4-13.

4. Blok M., Holovyn N.A. Sotsyal'nyy kapytal: k obobshchenyyu ponyatyia. Vestnyk SPbHU. Seryya 12. Vypusk 4., 2015. S. 99-111.
5. Burd'e P. Sotsyolohyya sotsyal'noho prostranstva. Per. s frants.; otv. red. perevoda N.A. Shmatko. M.: Ynstitut éksperymental'noy sotsyolohyy; SPb.: Aleteyya, 2007. 18 s.
6. Hélbreyt D. Novoe yndustrial'noe obshchestvo. M.: AST, 2014. 602 s.
7. Dykan' V. L., Kirdina O. H. Sutnisni aspekty konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky. Visnyk ekonomiky transportu ta promyslovosti. 2009. № 28. S. 5-11.
8. Dovhan' L. YE., Simchenko N. O. Suchasni aspekty staloho rozvytku mashynobudivnykh pidpryyemstv. Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivnoyi haluzi: problemy teorii ta praktyky. 2008. № 3. S. 71–83. Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Eupmbg/2008_3/7.pdf
9. Ekonomika Ukrayiny: stratehiya i polityka dovhstrokovoho rozvytku. Za red. V. M. Heyetsya. Kyiv: Instytut ekonomiky i prohnouzuvannya; Feniks, 2003. 1008 s.
10. Édvynsson L., Méloun M. Yntellektual'nyy kapytal. Novaya postyndustrial'naya volna na Zapade. Antolohyya. Pod red. V.L. Ynozemtseva. M.: Academia, 1999. S. 435-436.
11. Kindzersky YU. V., Mykytenko V. V., Yakubovskyy M. M. ta in. Potentsial natsional'noyi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku: monohrafiya; za red. kand. ekon. nauk YU. V. Kinzerskoho; NAN Ukrayiny; Instytut ekonomiky ta prohnouzuvannya. K., 2009. 928 s.
12. Koulman Dzh. Kapytal sotsyal'nyy y chelovecheskyy. Obshchestvennye nauky y sovremennost'. 2001. №3.S 121-139.
13. Latsysheva O. V. Osnovni tendentsiyi rozvytku, perspektyvy ta mozhlyvosti zabezpechennya staloho rozvytku mashynobudivnykh pidpryyemstv v Ukrayini. Ekonomichnyy visnyk Donbasu. 2017. № 1 (47). S. 82–88.
14. Péyn É. Rukovodstvo po CRM: Put' k sovershenstvovannyu menedzhmenta klyentov. Mynsk: Hrevtsov Pablysher, 2007. 373 s.
15. Poddubnyy Y., Poddubnaya L. Teoryya konkurentosposobnosti: sovremennoe sostoyanye y predmetno-metodolohycheskye aspekty razvytyia. Ékonomyka Ukrayny. №8. 2007. S. 52-60.
16. Rakhman M., Hrynenko I. Analiz strukturnykh zrushen' v eksporti mashynobudivnoyi haluzi Ukrayiny. Ekonomika ta derzhava. 2015. №11. S. 105-107.
17. Ruus Y., Payk S., Fernstrem L. Yntellektual'nyy kapytal: praktyka upravlenyya. Per. russkoho yazyka na anh.; pod red V.K. Dermanova. 2-3-e yzd. SPb.: Vysshaya shkola menedzhmenta SPbHU, 2010. 436 s.
18. Sokhnykh A. YA., Irtysheva I. O. Innovatsiyi v period ekonomichnykh transformatsiy. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti: zbirnyk naukovykh prats': u 2-kh vyp. PDTU. Mariupol', 2012. Vyp. 1, T.2. S. 14-18.
19. Stratehiya rozvytku sfery innovatsiyanoi diyal'nosti na period do 2030 roku. 2019. Rezhym dostupu do resursu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.
20. Fukuyama F. Dovyerye: sotsyal'nye dobrodetely y put' k protsvetanyu: Per. s anh. M.: AST, Ermak, 2004. 730s.
21. Khol Rychard KH. Orhanyzatsyy: struktury, protsessy, rezul'taty. SPb.: Pyter, 2001. 509 s.
22. Shumpeter Y. Teoryya ékonomycheskoho rozvytyia: Yssledovanye predprynymatel'skoy prybyly, kapytala, kredyta, protsenta y tsykla kon'yunktury: per.s nem. M.: Prohress, 1982. 455 s.
23. Doing Business 2020. 2020. Режим доступа до ресурсу: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>.
24. Coleman J. S. Grundlagen der Sozialtheorie. Bd. 1. München: Oldenburg, 1991. XVI. 474 S.
25. Edvinsson L. Corporate Longitude: What you need to know to navigate the knowledge economy. London: BookHouse Publishing, 2002.
26. Petty R., Guthrie J. 2000. Intellectual capital literature review: Measurement, reporting and management. Journal of Intellectual Capital 1 (2): 155–176.
27. Putnam R. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press. N.Y.: Princeton, 1993.
28. Saint-Onge H., Armstrong C. The Coductive Organization. Oxford, Elsevier Inc. 2004. P. 37
29. Stewart T. Brainpower. Fortune. 1991. 3 June. 1991, June 3. P. 42-60.
30. Stewart, T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. New York: Currency Doubleday, 1997.
31. Sveiby K.-E. The Intangible Assets Monitor. <http://www.sveiby.com/articles/CompanyMonitor.html>.

Стаття надійшла до редакції: 01.06.2021
Received: 2021.06.01